

Dominia Litis van de verdediging

Citation for published version (APA):

Spronken, T. N. B. M. (2004). Dominia Litis van de verdediging: Een kroniek. In *KriTies: liber amicorum et amicorum voor prof. mr. E. Prakken* (pp. 7-17). Kluwer.

Document status and date:

Published: 01/01/2004

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Domina litis van de verdediging. Een kroniek

T.N.B.M. Spronken

Veel van wat er in de wereld met elkaar in gevecht is,
laat zich vertalen in iets wat strijdig is in onszelf¹

1. Inleiding

Dit stuk gaat over Ties, haar voorliefde voor de verdediging in strafzaken en de daarbij behorende principes. Die laatste zijn bij Ties heel uitgesproken: de advocaat in strafzaken behoort als het ware de juridische zintuigen van de verdachte te belichamen. De vrijheid van de verdachte staat op het spel en vaak weet alleen de advocaat de spelregels. Solidariteit, respect voor de menselijke waardigheid en een zekere mildheid ten opzichte van hetgeen de verdachte verweten wordt, horen bij de attitude van de verdediger. Evenals volstrekte partijdigheid en onverschrokkenheid om voor de belangen van de verdachte op te komen. Het navolgende is een persoonlijke kroniek over een gedreven advocaat-wetenschapper.²

2. Dertig jaren geleden

Het was 1976. Ik studeerde rechten in Utrecht. Ties Prakken was mijn docent voor het vak straf- en strafprocesrecht. Het was een tijd van crisis in de rechtspleging - is er wel een tijd zonder crisis in de rechtspleging? -, die was ontstaan doordat het overheidsgezag op alle fronten ter discussie stond. Het recht, waaronder ook het strafrecht, werd gezien als een politiek instrument van de gevestigde orde waarmee de achtergestelde groepen in de samenleving onder de duim werden gehouden. Van de andere kant groeide het besef dat het recht ook gebruikt kon worden vóór de emancipatie van de achtergestelde groepen in de samenleving. Er ontstond een rechtshulpbeweging die zich ten doel stelde om de rechtspositie van sociaal minder bedeelden (werknemers, huurders, uitkeringsgerechtigden, vreemdelingen, verdachten en gedetineerden) structureel te verbeteren, door het voeren en organiseren van collectieve acties, zowel via de rechtspraak als via politieke kanalen.

Het Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen in Utrecht was het centrum van de stroming die vooral belang hechtte aan de rechtsbescherming van de

1 G. Krol, uit: In dienst van de 'Koninklijke', naar analogie van wat Ties in haar oratie aanhaalt als het nut van het bezig zijn met strafrecht: 'het draait allemaal om het bestrijden van dat verkeerde ventje in ons', T. Prakken, *Beginselen van een goede verdediging*, oratie 7 mei 1999 Maastricht, Deventer: Gouda Quint 1999, p. 28.

2 Waarbij ik waarschijnlijk niet helemaal, of helemaal niet, recht doe aan alles wat Ties heeft gedaan en geschreven.

verdachte. Het hoofdmenu van het onderwijs bestond uit de bestudering van de oratie van Peters en teksten van Dahrendorf over consensus- en conflictmodellen.³ Qua abstractieniveau geen gemakkelijke kost voor beginnend rechtenstudenten. Ons werd geleerd dat de echte juridische waarden van het strafrecht gezocht moeten worden in de procedure waarin de maatschappelijke controle op individuen wordt genormeerd. Alleen in een eerlijk proces waarin de verdachte als rechtssubject voor zichzelf kan opkomen en serieus wordt genomen, wordt de waardigheid van de mens erkend. Aan de procedure herken je de beschaving en het proces is een geciviliseerde vorm van conflictoplossing waarin de legitimiteit van conflicterende belangen moet worden erkend. Aan materieel strafrecht deden we niet. Die normen kent iedereen wel en voorzover dat niet zo was leerde je deze later in de praktijk gauw genoeg. Bovendien zijn materiële doelen veranderlijk en mede afhankelijk van de waan van de dag. Deze boodschap werd - ook door Ties - indringend gebracht en heeft mij blijvend besmet.

3. Politieke verdediging

Ook toen was er terrorisme. In de jaren 1967-1968 was in West-Berlijn een studentenverzet ontstaan dat gericht was tegen de genocide in de Vietnam-oorlog en tegen allerlei vormen van opkomend fascisme in de wereld. De acties werden hardhandig onderdrukt door de Duitse overheid en het studentenprotest werd gewelddadiger. Onder leiding van Andreas Baader en Ulrike Meinhof ontstond de Rote Armee Fraction (RAF) die opriep tot gewelddadig verzet tegen de gevestigde orde en die aanslagen pleegde waarbij doden en gewonden vielen. Tegen RAF-leden werd hard opgetreden. Vanaf 1972 zaten er ongeveer tussen de veertig en tachtig RAF-leden gevangen in regimes van volstrekte afzondering en soms zelfs in geluidsisolatie. De RAF-leden beschouwden zichzelf als politieke gevangenen. De repressieve maatregelen die werden genomen, troffen ook de advocaten van de RAF-leden. Zij werden in de pers afgeschilderd als vijanden van de staat en handlangers van terroristen. In de Bondsrepubliek Duitsland werden advocaten beperkende maatregelen opgelegd bij het verdedigen van RAF-leden. Raadslieden konden door de rechter worden uitgesloten van de verdediging als zij ervan verdacht werden het delict van hun cliënten te ondersteunen of verdacht werden van misbruik van vrij verkeer. Controle van het schriftelijk verkeer tussen advocaten en hun RAF-clieënten werd verplicht en er werd met argusogen gekeken of advocaten meewerkten aan een - verboden - informatiesysteem tussen de gedetineerde RAF-leden onderling, die herhaaldelijk collectief in hongerstaking gingen. RAF-leden werden ook bijgestaan door Nederlandse advocaten. Bakker Schut, toentertijd naast advocaat ook wetenschappelijk medewerker aan het Willem Pompe Instituut in Utrecht trad in diverse zaken voor RAF-leden op⁴ en dit gegeven werd ook onder ons, studenten, druk bediscussieerd.

3 A.A.G. Peters, *Het rechtskarakter van het strafrecht*, oratie Utrecht, Deventer: Kluwer 1972. De teksten van Dahrendorf zaten in readers die ik niet meer kan terugvinden maar moeten zijn gekomen uit bijvoorbeeld R. Dahrendorf, *Konflikt und Freiheit: auf dem Weg zur Dienstklassengesellschaft*, München: Piper 1972 en R. Dahrendorf, *The new liberty: survival and justice in a changing world*, London: Routlet and Keegan Paul 1975.

4 Zie voor de ervaringen van Bakker Schut zijn proefschrift: P.H. Bakker Schut, *Politische Verteidigung in Strafsachen, eine Fallstudie des von 1972-1977 in der Bundesrepublik Deutschland geführ-*

Een artikel in *Accent* van 8 oktober 1977 over Bakker Schut met als kop ('Terrorist in toga') leidde tot verhitte debatten in de faculteitsraad van de Utrechtse juridische faculteit en de fractie van het Progressief Studenten Overleg (PSO), waar ik lid van was, diende een motie in waarin publicaties van een dergelijke strekking werden veroordeeld. Of de motie het gehaald heeft, weet ik niet meer.

Protestacties door middel van burgerlijke ongehoorzaamheid waren aan de orde van de dag⁵ en in het kielzog hiervan ontstond een nieuwe categorie strafzaken: 'de politieke strafzaken', waarvan de strafzaken tegen de RAF-leden een extreme component waren. Deze politieke strafzaken vormden een bron van discussie over de positie van de raadsman.⁶ Een belangrijk punt hierbij was de vraag in hoeverre een raadsman zich mag identificeren met de belangen en doelen van zijn cliënt. De heersende opvatting was, dat de advocaat *dominus litis* van de verdediging is en vooral vast moet blijven houden aan de (objectieve) opvattingen en principes van de strafrechtspleging en vanuit deze opvattingen bepaalt wat goed is voor de cliënt. Hierop kwam steeds meer kritiek. Het rapport 'Verdediging in de aanval' was in 1972 verschenen en volgens dit rapport moest de raadsman zich vooral onafhankelijk opstellen ten opzichte van het positieve recht, als ook ten opzichte van het OM en de rechter. Het was voor het eerst dat gesteld werd dat de onafhankelijkheid van de raadsman dienstbaar moest worden gemaakt aan het belang van de cliënt:

'Een te sterke identificatie met dat recht en het daaraan ten grondslag liggende normen- en waardenstelsel zou het hem moeilijk en zelfs onmogelijk kunnen maken wijzigingen in de gangbare interpretatie te bepleiten die - in het licht van een concrete zaak en rekeninghoudend met de invalshoek van zijn cliënt - maatschappelijk zinvol kunnen worden geacht.'⁷

Voor Ties ging dit echter niet ver genoeg, omdat het wat diffuus bleef op welke manier de raadsman invulling moest geven aan wat 'maatschappelijk zinvol' zou zijn. Zij wees erop dat in strafzaken voor de verdachte vaak meer dan alleen zo weinig mogelijk straf op het spel staat en dat het in veel strafzaken ook gaat om een fundamenteel waardeconflict over de strafwaardigheid van het delict. Dit betekent dat de raadsman in strafzaken niet alleen kritisch moet zijn ten opzichte van het geldende recht, maar dit ook moet doen vanuit het waardesysteem van de cliënt.⁸ Uiteraard speelde deze discussie vooral in politieke strafzaken. De acties van de RAF, die volgens velen gericht waren op de vernietiging van de bestaande maatschappelijke structuur in West-Europa en waarbij geweld niet werd geschuwd wek-

ten Strafverfahrens gegen Andreas Baader, Gudrun Ensslin, Ulrike Meinhof, Holger Meins, Jan Carl Raspe, Kiel: Neuer Malik Verlag 1986.

- 5 En er werd wat actie gevoerd in de jaren zestig, zeventig en tachtig van de vorige eeuw, zoals: anti-Vietnamdemonstraties, studentenacties voor democratisering van de universiteiten, bezettingen van bedrijven en instellingen, Dolle Mina-acties, verstoren van de openbare orde door Kabouter (beweging voor een anti-autoritaire staat), anti-militaristische acties (dienstweigeraars en acties van Onkruit), verzet tegen aanleg van de metro in de Nieuwmarktbuurt in Amsterdam, kraakacties, milieuacties, de havenstaking in Rotterdam, acties tegen pornografie en kernenergie, zie C.J.M. Schuyt, *Burgerlijke ongehoorzaamheid in Nederland 1968-1981*, Bundel II RAO Congres Zutphen, 28 en 29 oktober 1982, Zutphen.
- 6 Zie voor een overzicht van deze discussie mijn proefschrift *Verdediging*. Een onderzoek naar de normering van het optreden van advocaten in strafzaken, Deventer: Gouda Quint 2001, p. 82 e.v.
- 7 Verdediging in de aanval, Rapport van de Studiegroep Strafrechtspleging, Nederlandse Orde van Advocaten, januari 1972, p. 12-13.
- 8 E. d'Oliveira-Prakken, De rol van de advocaat in het strafproces, *Proces* 1973, p. 53.

ten veel weerstand. Velen vonden dat de leden van RAF geen aanspraak konden maken op (verdedigings)rechten, laat staan op bijstand van advocaten die zich - althans naar de buitenwereld toe - niet distantiëerden van hun acties.

Omdat de ruimte voor de advocaat bij het vormgeven aan een politieke verdediging vooral zit in de wijze waarop hij van zijn bevoegdheden gebruik maakt, zijn het juist deze bevoegdheden waarin de advocaat in 'crisistijden' als eerste in beperkt gaat worden. Het gaat dan vaak om beperkingen in het recht op vrij verkeer met de cliënt.⁹ In RAF-zaken speelde dit vooral bij de medewerking van raadslieden aan het doorgeven van informatie van de ene gedetineerde aan de andere, bijvoorbeeld bij het organiseren van een hongerstaking. Sommigen waren van oordeel dat dit misbruik van bevoegdheid was: het recht op vrij verkeer was niet bedoeld voor het ondersteunen van een collectieve hongerstaking.¹⁰ De reactie hierop van Ties Prakken en Janse de Jonge, namelijk dat *détournement de pouvoir* alleen door de staat kan worden begaan,¹¹ zal in latere discussies over de vraag of de verdediging wel misbruik kan maken van procesrecht, nog vaker terugkomen.¹²

'Het begrip (*détournement de pouvoir*, TS) gaat ervan uit dat staatsorganen voor precies omlijnde daden precies omlijnde bevoegdheden hebben gekregen en dat zij hun bevoegdheden alleen voor die daden mogen gebruiken. De staat is aan de burgers verantwoording schuldig over de doelen die zij nastreeft en over de middelen die zij daartoe gebruikt. Deze positie is principieel tegengesteld aan die van de burgers, die immers voor hun doeleinden nooit verantwoording schuldig zijn aan de staat. Zij kunnen alleen ter verantwoording worden geroepen over de middelen die zij hanteren. Om de vrijheid in keuze van doelen te garanderen hebben burgers grondrechten, in tegenstelling tot staatsorganen(...). Het betichten van de advocaat van *détournement de pouvoir*, is hem plaatsen aan de kant van de staat, hem maken tot *Organ der Rechtspflege*, of erger tot staatsorgaan en dat lijkt een principiële fout. Het recht op verdediging in strafzaken is een grondrecht en daardoor is de positie van de advocaat in strafzaken een grondrechtelijke. Wij willen hier in het midden laten of misbruik van grondrechten überhaupt mogelijk of denkbaar is, zo'n misbruik kan duidelijk niet aangenomen worden op grond van de bewering dat een grondrecht wordt gebruikt voor doelen die de staat niet welgevallig zijn.'¹³

De discussie over politieke verdediging werkte door in de algemene denkbeelden over de taak en rol van de advocaat in strafzaken. Volgens Ties moet de grondslag van de taak van de advocaat worden gezocht in de bescherming van de individuele

- 9 Een van de actuele voorbeelden is de extreme beperkingen - ook wat betreft de rechtsbijstand - waaraan de gevangenen van de VS in Guantanamo Bay, die worden verdachte van betrokkenheid bij Al Qa'ida en zonder enige vorm van proces al twee jaar vast zitten, op dit moment worden blootgesteld. Op 28 juni 2004 besliste de Supreme Court van de VS in de zaak van Rasul e.a. tegen Bush, President van de VS nr. 03-334, dat deze gedetineerden het recht hebben hun vrijheidsbeneming door een rechter te laten toetsen en op dezelfde datum bepaalde de Supreme Court in de zaak Hamdi (Amerikaans staatsburger) vs Rumsfeld, minister van defensie van de VS, nr. 03-6696, dat hij recht heeft op rechtsbijstand en vrij verkeer.
- 10 Zie R.A.V. van Haersholte, Politieke verdediging....in rechte, *NJB* 1978, p. 603-605; R.A.V. van Haersholte, Dupliek, *NJB* 1978, p. 607-608 en F. Kuitenbrouwer, De politieke strafzaak: een fundamenteel dilemma, *Proces* 1978, p. 1-8.
- 11 Zie H. Janse de Jonge en T. Prakken, Politieke verdediging, een rechtstatelijk dilemma, *NJB* 1978, p. 325-340.
- 12 Zie bijvoorbeeld M. van der Horst, L.F. Keyser-Ringnalda, H.C.D. Korvinus e.a., Polariserende in strijd met een goede procesorde? Rapport van de Werkgroep 'Evaluatie polarisatie', *Trema* 2000, p. 185-196.
- 13 H. Janse de Jonge en T. Prakken, Repliek, *NJB* 1978, p. 606.

vrijheid van de verdachte. Daarbij is de bepaling van de strategie aan de cliënt en is de cliënt dominus litis. De advocaat moet zich vooral richten op de bewaking van de procedurele normen van het strafproces om zoveel mogelijk te garanderen dat de verdachte de gelegenheid krijgt om - zo hij dat wil - ook de materiële normen aan te vallen. Respect voor de belevingswereld en het waardepatroon van de verdachte is daarvoor een noodzakelijke voorwaarde. De cliënt moet worden vrijgelaten om te bepalen welke verdedigingsstrategie in zijn eigen belang is. Deze benadering vergt geen identificatie met de cliënt maar wel een zekere solidariteit, betrokkenheid en een bereidheid van de advocaat de zienswijze van zijn cliënt uit te dragen. Deze opvatting over de rol van de raadsman in strafzaken is de leidraad gebleven in Ties haar verdere carrière in de advocatuur en de wetenschap.

4. Terug naar de advocatuur

Na de afronding van haar proefschrift, over rechtshulp en juridisch activisme¹⁴ keert Ties in 1984 terug naar de advocatuur in Amsterdam, waar zij zich - hoe kan het anders - vooral bezighoudt met politieke advocatuur. Zij wordt de moeder van de kraakbeweging genoemd, staat actiegroepen bij en doet strafzaken die verband houden met de Turks-Koerdische verzetsbeweging. Professionele onafhankelijkheid blijft een heet hangijzer ook binnen de sociale advocatuur. De discussie is nauw verbonden met de politieke keuze vóór en de identificatie met bepaalde cliëntgroepen. De sociale advocatuur streeft naar verandering van de bestaande machtsverhoudingen via het recht. Het bedrijven van advocatuur wordt door de sociale advocatuur niet gezien als een waardevrije aangelegenheid. Om haar rechtshulp geloofwaardig te maken moet zij principekeuzen in bepaalde rechtssituaties maken. Zo zal bijvoorbeeld de sociale advocatuur nooit optreden voor werkgevers of verhuurders. Ook moeten er situaties vermeden worden die het optreden van de politieke rechtshelper in de ogen van de doelgroep ongeloofwaardig maken. Toch moet er volgens Ties ruimte blijven voor professionele onafhankelijkheid:

‘De hamvraag voor ons is of wij onafhankelijk kunnen blijven van onze cliënten en toch politiek bij hen betrokken. Ik denk dat dat inderdaad mogelijk is, omdat er een verschil is tussen een onafhankelijke politieke discussie met cliënten waaruit keuzes kunnen voortvloeien, en ons dictaten laten opleggen. Een van onze doelstellingen is immers altijd geweest om de relatie met onze cliënten horizontaal te maken. Wanneer wij ons onderwerpen aan onze cliënten of aan sommige van hen, dan blijft die relatie verticaal, zij het op de omgekeerde manier als de traditionele dominantieverhoudingen.’¹⁵

5. Verdediging van verkrachters

Soms kunnen belangen tussen verschillende cliëntgroepen botsen. In 1987 deed de Vereniging Sociale Advocatuur Amsterdam (VSAA) een aanbeveling aan haar leden om uit solidariteit met de vrouwenbeweging geen verdachten die beschuldigd werden van seksueel geweld tegen vrouwen en meisjes te verdedigen. Deze aanbeveling was ingegeven door het streven van de vrouwenbeweging in verkrachtingszaken het

14 T. Prakken, *Rechtshulp en juridies aktivisme* (diss. Utrecht), Nijmegen: Ars Aequi Libri 1985.

15 T. Prakken, De onafhankelijkheid van de sociale en politieke advocatuur, *Rechtshulp* 1988, p. 20.

slachtoffer uit het verdachtenbankje te halen. In verkrachtingszaken is het immers vrijwel onmogelijk om een goede verdediging te voeren zonder de vrouwelijke slachtoffers te schaden. Pijnlijke vragen aan het slachtoffer kunnen moeilijk vermeden worden en de verdediging is welhaast verplicht om gebruik te maken van de mogelijkheden die de lastig te bewijzen begrippen zoals 'dwingen' en 'bedreiging' met geweld' bieden. Ties schaarde zich achter de aanbeveling van de VSAA, die zij gerechtvaardigd achtte zolang dit streven binnen het strafproces geen gemeengoed werd.¹⁶ Het standpunt van de VSAA werd door andere strafrechtjuristen echter bekritiseerd. De VSAA werd verweten tussen twee niet vergelijkbare belangen te hebben gekozen door de elementaire beginselen die aan het strafproces ten grondslag liggen op dezelfde balans te wegen als de strijd tegen seksueel geweld. Daardoor leek de verdediging van een verdachte van een seksueel geweldsmisdrijf ten onrechte te worden herleid tot een keuze tussen slachtoffer en verdachte.¹⁷ Of zoals Kelk het uitdrukte:

'Het al dan niet verdedigd worden van een individuele verdachte, wiens positie hoe dan ook verankerd ligt in een 'gematigd inquisitoire' ambiance, mag echter onder geen beding bepaald worden door discussies over de aan een categorie van zijn slachtoffers te betuigen solidariteit door de beroepsgroep, waarvan hij voor die verdediging afhankelijk is.'¹⁸

Ik weet niet of Ties in de tegenwoordige tijd dezelfde keuze zou hebben gemaakt. Wat wel tekenend voor haar is, is dat zij altijd expliciete keuzes maakt en die niet onder stoelen of banken steekt. En dat zal zo blijven, zowel in haar rol van advocaat als in die van wetenschapper. Een illustratief voorbeeld is de verwondering die Ties uitspreekt over de worsteling van Doorenbos in zijn rol als advocaat en wetenschapper, naar aanleiding van een bijdrage van Doorenbos aan de bundel *Homo Advocatus*¹⁹, waarin hij afschaffing van de regel van de Hoge Raad niet ambtshalve te casseren ten nadele van de verdachte bepleit. Dit pleidooi brengt hem in conflict met zijn rol als strafrechtadvocaat. Het door hem gehouden betoog is immers niet in het belang van verdachten. In zijn bijdrage nodigt hij de lezer uit hem te overtuigen van het tegendeel zodat hij zich gemakkelijker zal voelen als advocaat. In haar bespreking van de bundel in het *Nederlands Juristen Blad*²⁰ kan Ties deze uitdaging niet laten liggen. Nadat zij heeft beargumenteerd dat de rechtsbescherming van de verdachte, die bij ambtshalve cassatie te zijnen nadele zou worden overvallen met een cassatie waartegen hij zich niet heeft kunnen verweren, het belangrijkste argument is tegen ambtshalve cassatie ten nadele van de verdachte en dat de rechtseenheid ook gediend kan worden zonder dat dit directe consequenties voor de betreffende verdachte heeft, vervolgt zij:

'Alle kolen (rechtseenheid) en geiten (verdachte) zijn gespaard en Doorenbos is verlost van een rolconflict, althans van dit rolconflict. Er blijft echter iets over dat ik moeilijk begrijp: persoonlijk ben ik advocaat omdat die rol het beste past bij mijn opvattingen over

16 T. Prakken, *Waarom de VSAA terecht liever geen verkrachters verdedigt*, *NJB* 1987, p. 1223-1224.

17 M. Gunning en Th.A. de Roos, *Verdediging van verkrachters: De VSAA loopt zichzelf voor de voeten*, *NJB* 1987, p. 1225; T. Spronken, *Geen verdediging voor verkrachters, moeten vrouwen daar blij mee zijn?*, *Nemesis* 1988, p. 36-37.

18 C. Kelk, *De advocatuur en de gewetensfunctie van het strafrecht*, *DD* 1988, p. 293-299.

19 D.R. Doorenbos, *Ambtshalve cassatie ten nadele van de verdachte*, in: G.P.M.F. Mols en M. Wladimiroff (red.), *Homo Advocatus, Bundel aangeboden aan mr G. Spong ter gelegenheid van zijn 25-jarig jubileum als advocaat*, Den Haag: Sdu uitgevers, Den Haag, 1998, p. 11-21.

20 T. Prakken, *Homo Advocatus*, *NJB* 1998, p. 1962-1965.

strafrecht, wat overigens iets anders is dan dat ik persoonlijk van mening ben dat al mijn cliënten zouden moeten worden vrijgesproken. Met de positie van rechter en officier van justitie zou ik vanwege mijn opvattingen over het strafproces meer moeite hebben en ik heb daarom geen ambities in die richting. Ik voel mij daar prettig bij, en ik benijd Doorenbos dan ook geenszins met de zijne: hij is vast een goede advocaat maar heeft hij wel het goede vak gekozen?’

Doorenbos kan dit natuurlijk niet op zich laten zitten en reageert als volgt:

‘In haar boekbespreking in *NJB* 1998, p. 1962-1965, geeft hoogleraar/advocaat Ties Prakken blijk van haar onbegrip over het feit dat de wetenschapper Doorenbos een standpunt kan verdedigen dat de advocaat Doorenbos niet zal betrekken. Dat leidt haar tot de vraag of de laatste Doorenbos wel het goede vak gekozen heeft. Ik geloof dat ik die vraag bevestigend kan beantwoorden. Het komt mij voor dat een advocaat in strafzaken de meest uiteenlopende standpunten moet kunnen verdedigen, ook die welke niet geheel of zelfs geheel niet stroken met zijn persoonlijke opvattingen. Evenzo komt het mij voor dat een wetenschapper afstand dient te kunnen nemen van dat partijdig perspectief, indien hij althans pretendeert een product te kunnen leveren dat het predikaat wetenschappelijk verdient. Dat het mij persoonlijk weinig moeite kost de beide functionele hoedanigheden te scheiden, wordt gedemonstreerd in het door Prakken besproken opstel. Voor haar zelf is die scheiding kennelijk minder goed denkbaar. De studenten van de advocaat Prakken zijn dan ook gewaarschuwd: de wetenschappelijke wind waait hier immer uit dezelfde hoek.’²¹

Een bespreking van de vraag of waarde vrije (rechts)wetenschap wel bestaat, gaat het bestek van deze kroniek te buiten en zal ik ook maar in het midden laten. Waar het om gaat is dat bovenstaand voorbeeld Ties typeert en dat zij het helemaal niet erg vindt dat studenten weten uit welke hoek haar wetenschappelijke benadering waait. Zij verwacht dat deze mans en vrouws genoeg zijn om tegengas te geven.

6. RARA, Weekblad Bluf! en Dev Sol

Zoals hiervoor al aangegeven heeft Ties zich als advocaat voornamelijk bezig gehouden met politieke advocatuur, zoals zij dat noemt, en zij is betrokken geweest bij een aantal spraakmakende zaken die voor jurisprudentie hebben gezorgd. Hier volgt een kleine selectie:

In de tweede helft van de jaren tachtig van de vorige eeuw werd een aantal branden gesticht bij vestigingen van de Makro in Duivendrecht en Duiven en bij een benzinestation van Shell in Nieuwegein. De brandstichtingen werden geclaimd door een actiegroep RARA die strijd voerde tegen het apartheidsregime in Zuid Afrika door aanslagen te plegen op bedrijven die daar banden mee hadden. Een van de verdachten R. werd door Ties en haar kantoorgenoten²² bijgestaan. R. beriep zich op zijn zwijgrecht en werd gedurende vier weken iedere dag uit zijn cel gelicht en gedurende vele uren achter elkaar verhoord, ook over niet ter zake doende feiten, in een poging om zijn stilzwijgen te doorbreken. De verdediging spande een kort geding aan en de President van de Rechtbank Amsterdam verbood de voortzetting van deze verhoormethoden.²³ Daarmee was de kous niet af. Op 3 januari 1989 werd door

21 D.R. Doorenbosch, wetenschapper versus advocaat, *NJB* 1999, p. 17. Met naschrift van Ties Prakken.

22 Pieter Herman Bakker Schut en Adèle van der Plas.

23 President Rb. Amsterdam, 16 mei 1988, KG 1988, 237.

het hof Amsterdam de voorlopige hechtenis van R. opheffen omdat toen bleek dat de rechter-commissaris niet aanwezig was gebleven bij de huiszoeking die bewijs had opgeleverd voor de betrokkenheid van R. bij de brandstichtingen. Het hof oordeelde dat het bewijs onrechtmatig was verkregen hetgeen leidde tot vrijspraak van R. voor vrijwel alle tenlastegelegde feiten.²⁴ Velen zullen zich nog de foto in de kranten herinneren van het proces, genomen van achter R., waarbij de rechters schuil gingen achter de gekruiste voeten die R. relaxed op het verdachtenhekje had gelegd.

Bluf! was een links blad dat wekelijks verscheen, totdat op 29 april 1987 de complete oplage van nummer 267 in beslag werd genomen door justitie. In de lente van 1987 was de redactie van Bluf! in het bezit gekomen van een geheim kwartaal-rapport van de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) uit 1981 en in nummer 267 werd dit rapport voorzien van commentaar gedrukt. Volgens justitie was er sprake van schending van staatsgeheimen. Tijdens de inbeslagneming had justitie echter over het hoofd gezien dat de offsetplaten nog op de drukpersen zaten en in de nacht van 29 op 30 april 1987 slaagden de medewerkers van Bluf! erin een nieuwe oplage te drukken, waarvan zo'n 2500 exemplaren de dag daarop, Koninginnedag, werden verkocht. Justitie besloot niet verder in te grijpen om openbare orde problemen te voorkomen. Drie medewerkers van Bluf! werden gearresteerd en Ties was hun raadvrouw. Betrokkenen kregen op 2 juni te horen dat zij niet verder zouden worden vervolgd, maar inmiddels hadden zij op grond van art. 552a Sv teruggave van de inbeslaggenomen oplage gevorderd, welk verzoek werd afgewezen.²⁵ De oplage werd onttrokken aan het verkeer in het belang van de nationale veiligheid. Bluf! procedeerde met bijstand van Ties door tot het Europese Hof in Straatsburg wegens schending van de vrijheid van meningsuiting ex art. 10 EVRM en zij kregen gelijk. Het EHRM achtte de maatregel niet noodzakelijk gelet op de omstandigheid dat het om oude BVD-informatie ging, waarvan door het hoofd van de BVD was toegegeven dat het in 1987 niet meer om staatsgeheimen ging, waarvan de inhoud op 30 april 1987 al wijdverspreid was en stelde een schending vast van art. 10 EVRM.²⁶

Een principiële discussie over kennisneming van processtukken, maar ook over de verhouding tussen de raadsman en de verdachte, werd gevoerd naar aanleiding van de zogenaamde Dev-Sol zaak.²⁷ Het ging om een verdachte die betrokken zou zijn bij Dev-Sol, een Turkse organisatie die zich schuldig zou maken aan afpersing. De verdediging (Ties) had verzocht de fotoboeken aan de hand waarvan de verdachte was geïdentificeerd aan de processtukken toe te voegen. Zij wilde hierin inzage krijgen om te kunnen controleren of deze fotoboeken inderdaad, zoals de politie stelde, waren samengesteld uit foto's van personen die betrokken waren bij activiteiten van Dev Sol. De rechtbank en het hof hadden uitgemaakt dat deze fotoboeken, gelet op hun functie bij het opsporingsonderzoek, als opsporingsmiddel en niet als processtukken moesten worden beschouwd. Wel werd Ties in de gelegenheid gesteld om de fotoboeken in te zien. Ties weigerde dit, in de eerste plaats uit principi-

24 HR 25 september 1990, *NJ* 1991, 97.

25 HR 17 november 1987, *NJ* 1988, 394.

26 EHRM 9 februari 1995, Vereniging Weckblad Bluf! vs Nederland, nr. 44/1993/439/518, Series A 306-A.

27 HR 7 mei 1996, *NJ* 1996, 687.

ële gronden. Het is primair de verdachte die recht heeft op kennisneming van (proces)stukken die in het belang zijn van de verdediging en het is in strijd met het beginsel van interne openbaarheid ter terechtzitting als alleen verdachten worden uitgesloten van bepaalde informatie. De rechten van de verdediging worden onvoldoende gerespecteerd met een 'half' inzagerecht. De verdediging behoort volgens Ties informatie, die alleen aan de raadsman wordt gegeven te weigeren omdat zulke compromissen de vertrouwensrelatie tussen de verdachte en raadsman onduelbaar onder druk zetten. Ook werkt de verdediging dan mee aan het ontstaan van een grijs gebied tussen intern openbare stukken en semi-vertrouwelijke stukken.²⁸ Bovendien speelde er in de Dev Sol-zaak ook nog een praktische complicatie: alleen de verdachte kon beoordelen of de fotoboeken inderdaad een verzameling foto's bevatten van betrokkenen bij Dev Sol. Inzage door Ties alleen was dus in feite nutteloos. Zij kon op basis van haar eigen kennis immers niet beoordelen of het inderdaad ging om foto's van personen betrokken bij Dev Sol en het was ook onmogelijk om door een beschrijving van de foto's dit bij haar cliënt te verifiëren. Het stond dus vast dat met een exclusieve kennisname door Ties het doel van de verdediging niet kon worden bereikt. Daarbij speelde er ook nog iets anders. Aan de weigering van Ties om op de aangeboden inzagemogelijkheid in te gaan werd de processuele consequentie verbonden dat het recht op een eerlijk proces niet was geschonden, omdat Ties de mogelijkheid was geboden de fotoboeken in te zien. Mede op dit laatste punt strandde het cassatieberoep en ook een klacht in Straatsburg.

Naast haar advocatenwerk blijft Ties ook in deze periode publiceren. Van tijd tot tijd trekt zij zich enige weken terug met laptop en boeken in haar huisje in Frankrijk om te schrijven. De onderwerpen zijn vrijwel allemaal gelieerd aan de positie van de verdachte en de rechtsbeschermende functie van het strafproces en haar praktijkervaringen.²⁹

7. Weer terug naar de wetenschap

In 1998 keert Ties weer terug naar de wetenschap als hoogleraar 'vergelijking van de verdediging in het strafrecht in Europese landen' aan de Universiteit Maastricht, waar zij - toeval bestaat niet - een van mijn promotoren wordt.³⁰ Aanvankelijk is zij slechts deeltijdhoogleraar, zij blijft nog advocaat. In die periode is zij betrokken bij de zaak Öcalan, de Koerdische PKK-leider. Öcalan, die door Europa zwierf om ergens politiek asiel te krijgen, was toentertijd in Rome en had daar huisarrest. Hij probeerde ook politiek asiel in Nederland te krijgen en werd bijgestaan door het kantoor van Ties. Op een gegeven moment heeft Öcalan Rome verlaten en na enige

28 T. Prakken, *Melai*, suppl. 177, aant. 7 bij de art. 37-51 Sv.

29 Een greep uit de publicaties: Verdediging: hoezo equality of arms? *NJB* 1990, p. 887; Het OM en de anonieme getuige. De zaak Kostovski tegen Nederland, *NJB* 1990, p. 310; Het vrije verkeer tussen raadsman en cliënt, *NJB* 1993, p. 913; De grondslagen van strafvordering volgens Knigge en De Roos, *NJB* 1994, p. 739; Vervolgde advocaten in Turkije, *NJB* 1994, p. 291; Interne openbaarheid in het strafproces: een bedreigd goed, *NJB* 1995, p. 1451; Over slachtoffers, proactieve politie en de grondrechten van de verdachte, *NJB* 1995, 825; Over kroongetuigen en deals met criminelen, *NJB* 1996, p. 1615; Toni Negri en het politieke strafrecht, *NJB* 1997, p. 1675; De Eurotop en het individuele daadstrafrecht, *NJB* 1998, p. 442.

30 T. Spronken, *Verdediging. Een onderzoek naar de normering van het optreden van advocaten in strafzaken* (diss. Maastricht), Deventer: Gouda Quint 2001.

omzwervingen is hij op 15 februari 1999 vanuit de Griekse ambassade in Kenia door de Turkse geheime dienst ontvoerd en gevangen gezet in de Imrali gevangenis in Turkije. De zeven Turkse advocaten die hem willen bijstaan worden door de Turkse autoriteiten gearresteerd. Ties, Britta Böhler en Victor Koppen reizen op 17 februari 1999 af naar Turkije om hem bijstand te verlenen, maar hen werd de toelating geweigerd omdat zij Öcalan niet zouden kunnen bijstaan en vanwege de negatieve antecedenten van Böhler die ervan verdacht werd te hebben deelgenomen aan PKK-activiteiten. Zij moesten de nacht doorbrengen op het vliegveld van Istanboel. Terug in Nederland dienden zij onmiddellijk een klacht in bij het EHRM en vroegen het Hof ook een voorziening om te worden toegelaten als raadslieden van Öcalan. Het EHRM beveelt inderdaad een interim maatregel op basis van art. 39 lid 1 van de Rules of Court aan - naar mijn weten voor de eerste keer in een geval van dreigende schending van het recht op een eerlijk proces - en vraagt de Turkse regering de advocaten bij Öcalan toe te laten mede in verband met diens recht om een procedure te starten bij het EHRM.³¹ Halverwege de klachtprocedure wordt de zaak overgenomen door andere advocaten. De uitspraak van het EHRM in de zaak Öcalan op 12 maart 2003 vormt een leading case wat de rechten van de verdediging aangaat.³²

8. Beginselen van een goede verdediging

Als hoogleraar blijft Ties zich op de verdediging in strafzaken concentreren. In haar oratie, *Beginselen van een goede verdediging*, opgedragen aan de Turkse advocaten van Öcalan, zijn haar denkbeelden te vinden die in de voorgaande dertig jaren in de wetenschap en de praktijk zijn gegroeid.³³ De Europeanisering van het strafrecht en de onzekere van weinig inzicht getuigende discussie over de positie van de verdediging, deels door een ingrijpend gewijzigde cultuur van opsporing en vervolging, deels door de invloed van het EHRM maken volgens Ties bezinning op de beroepsrol van de verdediger in strafzaken noodzakelijk en schreeuwen om rechtsvergelijkend onderzoek. Veel tijd om dit onderzoek op poten te zetten heeft Ties in de zes afgelopen jaren gelet op alle bestuurlijke beslommeringen die het (naderhand full time) hoogleraarschap en voorzitterschap van de capaciteitsgroep Strafrecht en Criminologie met zich bracht, niet gehad. Zij heeft zich wel intensief gemengd in het debat over de richting waarin ons strafproces zich ontwikkelt.³⁴ Maar ook op het gebied van de verdediging is een en ander gebeurd. Zo verscheen eind vorig jaar het Handboek Verdediging, met daarin ook hoofdstukken van de hand van Ties over de positie van de raadsman in België en Frankrijk.³⁵

De ontwikkelingen rondom de rechtsbescherming in het strafproces doen soms denken aan een achtbaan: omhoog gaat het traag en moeizaam, omlaag in een duize-

31 Zie T. Spronken, *Verdediging in Turkije*, *Nieuwsbrief Strafrecht* 1999, p. 58-60.

32 EHRM 12 maart 2003, Öcalan tegen Turkije, klacht nr. 46221/99, Hudoc.

33 T. Prakken, *Beginselen van een goede verdediging*, oratie, Deventer: Gouda Quint 1999.

34 Zie bijvoorbeeld C.H. Brants, P.A.M. Mevis en E. Prakken (red.), *Legitieme strafvordering*, Antwerpen Groningen: Intersentia Rechtswetenschappen 2001 in: E.J. Prakken en A.A. Franken, *Verdediging in strafzaken. Oproep tot een grondslagendiscussie*, *NJB* 1999, p. 1635; E. Prakken, *de Raad voor Rechtspraak, onafhankelijke verbetervoorstellen of onverbeterlijke afhankelijkheid van het ministerie*, *NJB* 2003, p. 834; E. Prakken *Justitiële versus journalistieke waarheidsvinding*, *NJB* 2004, p. 620.

35 T. Prakken en T. Spronken (red.), *Handboek Verdediging*, Deventer: Kluwer 2003.

lingwekkende vaart. Na de aanslagen van 11 september 2001 zijn de rechtsbeschermende waarden van het strafproces in een vrije val gekomen. Zo schrijft Ties:

‘We verkeren in staat van oorlog tegen het terrorisme, dat blijkt niet alleen uit de bommen in Afghanistan. het blijkt ook uit het soort strafwetgeving waar onze regeerders op uit zijn. De neiging om de verantwoordelijken voor 11 september als onmens en vijanden te zien is op zichzelf best begrijpelijk, maar de vraag is of de dan in beeld komende maatregelen verstandig zijn. Net als het terrorisme wordt ook de oorlog ter bestrijding ervan immers gekenmerkt door nogal veel non-combattanten onder de slachtoffers. Er is alle reden te vrezen dat de anti-terrorisme maatregelen die nu in de pen zijn, en met name de definitie van terrorisme met zijn implicaties, niet in de eerste plaats diegenen raken voor wie ze officieel bedoeld zijn, maar vooral gewone burgers en onder hen weer vooral buitenlanders en mensen die kritiek uiten op de manier waarop overheid en EU in trouwe navolging van de VS de bestaande problemen aanpakken. Van nationale en Europese wetgevers mag op zijn minst verwacht worden dat zij overzien wat zij aan het doen zijn en dat zij weten dat het wettelijk definiëren van terrorisme meer dan een taakkundige exercitie is, het is het uitbreiden van het oorlogsdenken over het strafrecht.’³⁶

Gelukkig gaat Ties ons niet helemaal verlaten. Zij blijft verbonden aan onze universiteit om haar onderzoek voort te zetten. En dat is goed, want we hebben haar nodig.

³⁶ T. Prakken, Voorzichtig met Europese strafrechtelijke terrorismebestrijding, *NJB* 2001, afl. 39, p. 1882